

حکاکی بر سنگ

تأملی دوباره درباره‌ی ضرورت آموزش
در سال‌های پیش از دبستان

دکتر فرخنده مفیدی

پژوهش‌های دانش‌آموزان و مطالبات تربیتی
پرتال جامع علوم انسانی

اشاره

در بخش نقد و نظر مجله، علاوه بر مقالات آموزشی و تربیتی مرتبط با آموزش و پرورش پیش‌دبستانی، پژوهش‌های داخلی و خارجی در مورد کودک، خانواده، مربی و مراکز پیش‌دبستانی و نیز میزگردها و گفت‌وگوهای صورت پذیرفته با استادان، دانشجویان، مربیان و مدیران را منتشر خواهیم کرد. در مقالاتی که از این پس به صورت سلسله‌وار منتشر می‌شوند، با تأملی دوباره بر ضرورت آموزش در سال‌های پیش از دبستان، نکات مهمی در این ارتباط مطرح خواهند شد. بخش اول این مطالب را در پی می‌آوریم.

سه تا پنج سال اولیه‌ی زندگی، از بسیاری جهات، مهم‌ترین و اثربخش‌ترین سنین آموزش و پرورش کودک محسوب می‌شوند. از دیرباز مشاهده‌ی طبیعت انسان اهمیت عمیق یادگیری‌های اولیه را نشان داده است. زیرا بسیار گفته‌اند، چنانچه کودک از ابتدا به درستی و نیکی پرورده شود، راه آینده‌ی او هموار خواهد بود و سال‌های پایه، سازنده‌ی دوران آینده است؛ به طوری که افلاطون تعلیم و تربیت را از دامان مادر و دوران طفولیت را مهم‌ترین بخش آموزش انسان شمرده است. در این کوتاه سخن که مقدمه‌ای برای مباحث وسیع‌تر در شماره‌های آینده است، به اثرات گسترده و همه‌جانبه‌ی آموزش‌ها و نقش دوران اولیه‌ی زندگی، به ویژه ابعاد فیزیکی - ذهنی و رشد عاطفی، نگاهی خواهیم داشت.

رشد کنجکاوی

یادگیری از تولد آغاز می‌شود. کودکان با قابلیت‌های متفاوتی برای یادگیری متولد می‌شوند. همه‌ی کودکان سالم و تندرست از هفته‌ها و ماه‌های اولیه‌ی زندگی خود، تمایل ذاتی برای کنجکاوی و جست‌وجوگری را به نمایش می‌گذارند. به همین دلیل بسیار لازم و حیاتی است که نشانه‌های اولیه‌ی کنجکاوی را در طول سال‌های پیش از دبستان شناسایی کنیم و بارور سازیم. زیرا چنان‌چه این جرقه‌های اولیه خاموش شوند، آینده‌ی تحصیلی کودک نیز در معرض خطر قرار می‌گیرد.

رشد علاقه‌ها

پیدایش علاقه‌های کودکان از سال‌های اولیه‌ی زندگی می‌تواند عامل پیش‌بینی‌کننده‌ی قدرتمندی برای پیشرفت و موفقیت‌های بعد آن‌ها دانست. برای مثال، مریبان پیش از دبستان خیلی خوب می‌داند، خردسالانی که در دوره‌ی پیش از دبستان به شنیدن داستان‌ها و خواندن‌ها با صدای بلند علاقه نشان می‌دهند، به احتمال زیاد در سال‌های بالاتر خوانندگان خوبی محسوب می‌شوند و به خواندن و مطالعه علاقه‌ی وافری نشان خواهند داد. آن‌ها به نوشتن نیز با سهولت بیشتر واکنش نشان می‌دهند و چنان‌چه علاقه به نقاشی و خط‌خطی کردن را قبل از سنین مدرسه نشان دهند، از نظر نوشتاری توانایی بهتری را به نمایش می‌گذارند.

تشکیل عادت‌ها و نقش‌ها

کودکانی که از سال‌های پایه به اهمیت سخت‌کوشی و مسئولیت‌پذیری پی می‌برند، به احتمال زیادتر در آینده موفقیت تحصیلی و نمرات بالاتری را کسب خواهند کرد. چنین عادت‌ها و آرمان‌هایی، قبل از سال‌های دبستان ریشه می‌دانند. این اکتسابات از طریق استانداردهایی که به‌وسیله‌ی والدین برقرار می‌شوند، انتظاراتی که در نظر گرفته می‌شوند و نیز الگوها و مدل‌هایی که پیش روی فرزندان خود قرار می‌دهند، در ذهن و قلب کودک استقرار می‌یابند.

شکل‌گیری شخصیت

بسیاری از صاحب‌نظران رشد انسان بر این عقیده هستند که شکل‌گیری شخصیت فرد از اوان کودکی صورت می‌گیرد و یا بنا نهاده می‌شود. نگرش‌ها و تمایلات در سال‌های بعد ممکن است تغییر کنند، ولی تجربه‌های دوران پیش از دبستان و سال‌های اولیه‌ی کودکی، از جمله تعیین‌کننده‌ها و کمک‌کننده‌های حیاتی و مهم برای ترکیبی از افکار، احساسات، و رفتارهایی هستند که سازنده‌ی شخصیت هر انسان محسوب می‌شوند.

رشد اجتماعی

روان‌شناسی مدرن به ما می‌گوید، تجربه‌های دوران اولیه‌ی کودکی، اثرات عظیمی بر توانایی برقراری ارتباط عاطفی نزدیک با دیگران دارد. به‌ویژه کودکان در اولین ارتباطات خود با والدین این شناخت را کسب می‌کنند که دیگران چگونه با آن‌ها رفتار می‌کنند و آن‌ها نیز چه رفتارهایی باید با دیگران داشته باشند. این انتظارات به طول می‌انجامد و به آن‌ها کمک می‌کند تا رفتار اجتماعی خود را در طول دوران بزرگسالی شکل دهند.

رشد مغز

ساختار مغز کودک بعد از تولد به رشد ادامه می‌دهد. سلول‌های مغزی رشد می‌یابند و ارتباطات و پیوندهای اعصاب میکروسکوپی شکل می‌گیرند. پاره‌ای از تحقیقات نشان می‌دهند، تجربه‌های دوران اولیه‌ی کودکی، یعنی تصاویری که کودک مشاهده می‌کند، زبانی که می‌شنود و کتاب‌هایی که می‌بیند و می‌خواند، می‌توانند بر ارتباطات واقعی و اتصالات سلول‌های مغزی تأثیر بگذارند.

رشد زبان

حدود و مقدار زبانی که کودک در چند سال اولیه‌ی زندگی خود یاد می‌گیرد، بسیار الهام‌بخش رشد زبان در سال‌های بعدی زندگی است. زمانی که کودک به سه سالگی می‌رسد، باید قادر باشد بسیاری از لغاتی را که در گفت‌وگوهای روزمره‌ی خود و در طول باقی‌مانده‌ی سال‌های عمر خود لازم دارد، بشناسد و درک کند. اهمیت و لزوم کسب مهارت‌های زبانی در سال‌های پیش از دبستان، رسالت سنگینی را بر دوش دست‌اندرکاران آموزش‌های این دوره قرار می‌دهد؛ زیرا پایه‌گذاری رشد کلی زبان کودک در این زمان حساس انجام می‌پذیرد.

با توجه به مطالبی که گذشت، فرصت و شانس هر کودک برای موفقیت در مدرسه، قبل از آغاز یادگیری مدرسه‌ای و حتی قبل از این‌که به سن کودستانی برسد، تعیین می‌شود. به همین دلیل، بهترین کمک اطرافیان و یا بیشترین مشارکت مریبان برای پایه‌گذاری یادگیری مادام‌العمر، از همین دوره، یعنی سال‌های پیش از دبستان آغاز می‌شود. اگر معلمان و مریبان از آغاز، کار و وظیفه‌ی خود را در مورد پرورش و شناخت کودک و تربیت او به خوبی انجام دهند، به احتمال زیاد در سال‌های بعدی و به هنگام مواجهه با دیگر معلمان نیز، او الگو و سرمشق خوبی را برای تلاش و شناخت پیدا خواهد کرد.

چنان‌چه در این سال‌ها والدین نیز بتوانند محیطی ایمن، شاد و پر از عطوفت و مهربانی برای کودکانشان فراهم آورند، و اگر کودک بتواند در همه حال دریافتی چنین پیدا کند که مورد محبت و مراقبت قرار می‌گیرد، دیگران صادقانه دوستش دارند، اگر محیطی پر انگیزه و چالش‌برانگیز و فرصت‌هایی بسیار برای کنجکاوی و پژوهش برایش تدارک دیده شود، اگر بتوانیم محدودیت‌های مناسب و سرمشق‌های درستی برایش برقرار کنیم، اگر برایش کتاب بخوانیم، با او بازی و صحبت کنیم و به سوالاتش پاسخ دهیم، و اگر بتوانیم همه‌ی این کارها را انجام دهیم، نه تنها در پرتو حمایت ما و سالم‌سازی محیط پیشین و اولیه‌ی خود، در جهت رشد، و پیشرفت و تعالی در حرکت خواهد بود، بلکه در سال‌های بالاتر نیز پذیرای خدمات بهتر و ریش به بالاترین توانایی‌ها و قابلیت‌های خود خواهد بود.

در پایان این بحث مقدماتی، بسیار حائز اهمیت است که دریابیم، رشد اولیه تحت تأثیر و کنترل عوامل ژنتیکی قابل ملاحظه‌ای است. همه‌ی ما با بعضی توانایی‌های ذاتی، محدودیت‌ها و گرایش‌ها و استعداد‌های قبلی پا به جهان می‌گذاریم. کودکان خردسال نیز از این قاعده مستثنی نیستند. بنابراین، والدین به‌عنوان مریبان اولیه و بعدها نیز دیگر عناصر تربیت هم‌چون آموزگاران، باید در پرورش و شکل دادن به این قابلیت‌ها و توانایی‌ها نقش ارزنده‌ی خود را ایفا کنند. در کنار عوامل ذاتی، محیط و تربیت نیز تأثیر عمده‌ی بر شکوفایی و رشد بعدی کودکان خواهد داشت.